

मा.सर्वोच्च न्यायालय, दिल्ली यांनी पादचारी सुरक्षा संदर्भात दिलेल्या निर्देशांचे अनुषंगाने सर्व महानगरपालिकांमध्ये कार्यवाही/अंमलबजावणी करण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग,
शासन परिपत्रक क्र.न्यायप्र-२०२५/प्र.क्र. ४५८/नवि-२०
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : १० नोव्हेंबर, २०२५

: परिपत्रक :

वाचा :

मा.सर्वोच्च न्यायालय, दिल्ली यांनी रिट याचिका क्र.२९५/२०१२ मध्ये दि.०७ ऑक्टोबर, २०२५ रोजी दिलेले निर्देश.

प्रस्तावना :

श्री.एस.राजासीकरण यांनी केंद्र शासन व इतर यांचेविरुद्ध सर्वोच्च न्यायालयात पादचारी सुरक्षा या संदर्भात रिट याचिका क्र.२९५/२०१२ दाखल केली असून या प्रकरणी मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी निर्देश दिले आहेत. सदर निर्देशाच्या अनुषंगाने मा.मुख्य सचिव यांचे अध्यक्षतेखाली दि.०६.११.२०२५ रोजी बैठक संपन्न झाली. मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांच्या अनुषंगाने राज्यातील सर्व महानगरपालिका यांना **पादचारी सुरक्षा** संदर्भात मार्गदर्शक सूचना देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन परिपत्रक :

श्री.एस.राजासीकरण यांनी केंद्र शासन व इतर यांचेविरुद्ध सर्वोच्च न्यायालयात पादचारी सुरक्षा या संदर्भात दाखल केलेल्या रिट याचिका क्र.२९५/२०१२ मध्ये मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांचे अनुषंगाने राज्यातील सर्व महानगरपालिका यांना **पादचारी सुरक्षा** संदर्भात खालीलप्रमाणे मार्गदर्शक सूचना देण्यात येत आहेत. सदर सूचनांचे सर्व महानगरपालिका यांनी काटेकोरपणे पालन करावे. तसेच मा.सर्वोच्च न्यायालय,दिल्ली यांच्या आदेशाचा अवमान होणार नाही, याची दक्षता घ्यावी.

१. रस्ते सुरक्षा व जनजागृतीसाठी अंदाजपत्रकीय तरतूद

मुंबई महानगरपालिका, पुणे महानगरपालिका, छत्रपती संभाजीनगर महानगरपालिका, नाशिक महानगरपालिका, नागपूर महानगरपालिका यासह राज्यातील इतर सर्व महानगरपालिकांनी आपल्या वार्षिक अंदाजपत्रकात **किमान १ टक्के निधी** रस्ते सुरक्षा, वाहतूक शिस्त आणि जनजागृती उपक्रमांसाठी राखीव ठेवावा. यासाठी महानगरपालिकांनी स्वतंत्र लेखाशीर्ष उघडावे व त्यातून यासाठीचा खर्च करावा.

२. पदपथ (Footpath) लेखापरीक्षण व सुधारणा

सर्व महानगरपालिकांनी, सार्वजनिक बांधकाम विभागामार्फत नोंदणीकृत लेखापरीक्षण संस्थांकडून, आपल्या क्षेत्रातील पदपथांचे सहा महिन्यांत सर्वेक्षण लेखापरीक्षण करावे. जास्त गर्दी असलेल्या बाजारपेठा, बस/रेल्वे स्थानके, शाळा, महाविद्यालये, पर्यटन स्थळे व गर्दीची ठिकाणे इत्यादी भागांना प्राधान्य द्यावे. लेखापरीक्षण अहवालासह दुरुस्तीचा कालबद्ध आराखडा सर्व महानगरपालिकांनी नगर विकास विभागास सादर करावा.

३. पादचारी क्रॉसिंग नियमांचे पालन

सर्व पादचारी क्रॉसिंग्स हे IRC व MoHUA Harmonised Guidelines नुसार सुधारित करण्यात यावेत. वाहतूक पोलीस व प्रादेशिक परिवहन कार्यालयाच्या सहकार्याने गर्दीच्या चौकांवर झेब्रा मार्किंग, परावर्तक चिन्हे, पथदिवे व पादचारी सिग्नल बसविण्यात यावेत.

४. अतिक्रमण निर्मूलन व पादचारी क्षेत्रांचे संरक्षण

महानगरपालिकांनी त्यांच्या क्षेत्रातील पदपथ व पादचारी मार्गांवरील अतिक्रमण हटविण्यासाठी संरचित कृती आराखडा तयार करावा व त्यानुषंगाने कायद्यातील तरतूदीनुसार अतिक्रमणाचे निर्मूलन करण्यात यावे.

५. पादचारी पूल व भूमिगत मार्गांची सुरक्षा

महानगरपालिका क्षेत्रातील सर्व पादचारी पूल व भूमिगत मार्गांची प्रकाशयोजना, स्वच्छता व CCTV नियंत्रण, एलईडी लाईट यांची नियमित तपासणी करण्यात यावी. त्रुटी आढळल्यास त्या तीन महिन्यांत प्राधान्याने दुरुस्त कराव्यात. कंत्राटदाराशी करावयाच्या वार्षिक देखभाल करारात सुरक्षा व सुलभता घटकांचा समावेश अनिवार्य करावा.

६. मध्यरेषा व बंधारे व्यवस्थापन

रस्त्यांवरील अनधिकृत पादचारी ओलांडणी टाळण्यासाठी फिजिकल बॅरियर्स, रेलिंग व डिव्हायडर बसविण्यात यावेत. या रचनेत IRC:३५-२०१५ मध्ये नमूद केलेल्या वाहतूक शांतता नियमांचा (traffic calming) अवलंब करावा.

७. प्रवेशयोग्यता व पादचारी कक्ष स्थापन

प्रत्येक महानगरपालिकेत -प्रवेशयोग्यता व पादचारी कक्ष (Accessibility & Pedestrian Cell) स्थापन करून त्यामार्फत नियोजन, अंमलबजावणी, देखरेख व तक्रार निवारण सुनिश्चित करावे.

८. अपघात संभाव्य क्षेत्रांची निश्चिती

पोलिस विभागाच्या अपघात आकडेवारीचा वापर करून अधिक अपघातग्रस्त मार्ग, शाळा क्षेत्रे इ. ठिकाणी उंच क्रॉसिंग, वेगमर्यादा साधने, चिन्हे इ.ची व्यवस्था करावी तसेच सुरक्षा रक्षकांची नियुक्ती करावी. त्याचबरोबर अपघात प्रवण क्षेत्रांमध्ये पोलिस खात्याच्या मदतीने सुरक्षा रक्षकांची नेमणूक करण्यात यावी अथवा महानगरपालिकांनी आपापल्या स्तरावर आवश्यकतेनुसार खासगी सुरक्षा संस्थांची नेमणूक करावी.

९. सार्वजनिक वाहतूक केंद्रांशी एकात्मता

महानगरपालिका क्षेत्रातील सर्व प्रमुख बसस्थानके, मेट्रो व रेल्वे स्थानके याठिकाणी वाहतूक विभागासोबत संयुक्त तपासणी करून सुलभ प्रवेश, सावलीयुक्त प्रतीक्षा क्षेत्रे व स्पर्शीय फरशी (tactile paving) यांची पूर्तता सुनिश्चित करावी.

१०. नवीन पादचारी क्रॉसिंगची गरज मूल्यांकन

महानगरपालिकांनी मुख्य व उपमार्गांचे टप्प्याटप्प्याने सर्वेक्षण करून पादचारी क्रॉसिंगची आवश्यकता तपासावी. महानगरपालिका क्षेत्रातील रस्त्यांच्या एकूण लांबीपैकी दरवर्षी किमान २० टक्के लांबीचे मूल्यांकन करण्यात यावे आणि जिथे गरज आहे तेथे नवीन क्रॉसिंगची रचना करावी.

११. वाहतूक शिस्त व अंमलबजावणी

वाहतूक पोलीस विभागाच्या सहकार्याने स्वयंचलित कॅमेरे, संकेतफलक व -रंबल स्ट्रिप्स बसवून चुकीच्या लेनमध्ये वाहन चालविण्यावर नियंत्रण आणावे.

१२. रस्त्यांच्या डिझाईन व बांधकाम मानकांचे पालन

सर्व महानगरपालिका वाहन अधिनियम कलम २१०-D अंतर्गत अधिसूचित होणाऱ्या शहरी रस्त्यांच्या डिझाईन, बांधकाम व देखभाल मानकांचे पालन करतील.

१३. नॉन-मोटराइज्ड ट्रान्सपोर्ट (NMT) नियमन

मोटर वाहन अधिनियमातील कलम १३८(१A) अंतर्गत नियम लागू करून सायकल, रिक्शा, व पादचारी वाहतूक यांचे सुरक्षित सहअस्तित्व सुनिश्चित करावे.

१४. तक्रार निवारण यंत्रणा

प्रत्येक महानगरपालिकेने ऑनलाइन तक्रार निवारण मंच विकसित करावा, ज्यावर पदपथ, अतिक्रमण किंवा पादचारी सुविधांबाबत तक्रारी नोंदविता येतील. तक्रारींचे १५ दिवसांत निवारण करणे बंधनकारक असून विलंब झाल्यास वरिष्ठ अधिकार्यांकडे ती स्वयंचलितरीत्या वर्ग करण्यात यावी.

०२. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०२५१११०१११९४७७२२५ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(अजिंक्य बगाडे)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा.मुख्य सचिव कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई
- २) अपर मुख्य सचिव (नवि-१) नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ३) अपर मुख्य सचिव (नवि-२), नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ४) आयुक्त, सर्व महानगरपालिका
- ५) आयुक्त तथा संचालक, नगर परिषद प्रशासन संचालनालय, नवी मुंबई
- ६) सहायक निबंधक, मा.सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली (पत्राने)